

Kişilerarası İlişkilerde Affetme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

The Scale of Forgiveness on Interpersonal Relationships: A Validity and Reliability Study

Özgür Salih KAYA, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, ozgursalih.kaya@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8535-290X

ÖZ. Bu çalışmada, yetişkinlerde affetmeyi ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Türkiye'deki beş devlet üniversitesinde örgün eğitim alan 683 yetişkin ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaşları 18-28 arasında değişmektedir. Ölçeğin yapı geçerliğinin belirlenmesi amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda, 14 maddeden oluşan üç boyutlu bir yapı ortaya çıkmıştır. Alanyazın doğrultusunda ölçek "Kişilerarası İlişkilerde Affetme Ölçeği" (KİAÖ), alt boyutları ise "Durumu Affetme", "Soruna Yönelme" ve "Olumluya Odaklanma" olarak adlandırılmıştır. Analizlerde maddelerin toplam varyansın %52.13'ünü açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin üç faktörlü yapısı birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulanmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum indekslerinin mükemmel uyum düzeyinde olduğu bulunmuştur ($\chi^2/sd= 1.57$, CFI= .98, GFI= .96, AGFI= .94, IFI= .98, RMR=.041, RMSEA= .042). Benzer ölçek geçerliği incelendiğinde Toronto Empati Ölçeği ile .51, İletişim Becerileri Ölçeği için .54 bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach alfa iç tutarlık ve test tekrar test yöntemi kullanılmıştır. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .85, test tekrar test güvenilirlik değeri .82 bulunmuştur. Birinci alt faktöre ilişkin iç tutarlık katsayısı .86, ikinci alt faktöre ilişkin .83, üçüncü faktöre ilişkin .85 bulunmuştur. Sonuç olarak KİAÖ'nün yetişkinlerde kişilerarası ilişkilerde affetmeyi ölçmede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Affetme, kişilerarası ilişkiler, ölçek geliştirme, yetişkin, durumu affetme, soruna yönelme, olumluya odaklanma.

ABSTRACT: The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool that can measure forgiveness in adults. 683 people participated in the research in the 2018-2019 academic year continuing education in five universities in Turkey. The ages of the participants ranged from 18 to 28. In order to determine the construct validity of the scale, exploratory and confirmatory factor analyses were performed. As a result of exploratory factor analysis, a three-dimensional structure consisting of 14 items emerged. As a result of the literature review, the scale was named "The Scale of Forgiveness in Interpersonal Relationships" (SFIR) and its sub-dimensions were named, "Forgiveness to Status", "Orientation to the Problem" and "Focusing on Positive". In the analyses, it was concluded that the items explained 52.05% of the total variance. The three-factor structure of the scale was confirmed by a first-order confirmatory factor analysis. As a result of the confirmatory factor analysis, it was found that the model fit indices were in perfect fit ($\chi^2 / sd = 1.57$, CFI = .98, GFI = .96, AGFI = .94, IFI = .98, RMR = .041, RMSEA = .042). Similar scale validity was found to be .51 with Toronto Empathy Scale and .54 for Communication Skills Scale. For the reliability of the scale, Cronbach's alpha internal consistency and test-retest method were used. The Cronbach alpha internal consistency coefficient is .85, for the whole scale, and the test-retest reliability is .82. As a result, it can be said that SFIR is a valid and reliable measurement tool that can be used to measure forgiveness in interpersonal relationships in adults.

Keywords. Forgiveness, interpersonal relationships, scale development, adult, forgiveness to status, orientation to the problem, focusing on positive.

SUMMARY

Purpose and Significance

As a social being, people communicate continuously with other people around them. Man interacts with himself or with other people in a variety of disagreements. Negative experience is a natural condition just like positive progress in interpersonal relations. Forgiveness reduces and eliminates situations that harm interpersonal relationships. Forgiveness is the transformation of negative perceptions into positive thoughts against someone who commits a crime or makes mistakes (McCullough, Worthington, ve Rachal, 1997).

Most of forgiveness scales used in Turkey are known to be adapted to Turkish scale studies (Akin, Çolak ve Eroğlu, 2012; Bugay ve Demir, 2010; Çoklar ve Dönmez, 2015; Sarıçam ve Akin, 2013; Soylu, 2010 ve Taysi, 2007). Considering scale studies related to forgiveness developed in Turkey, Çolak, Koç, Düşünceli and Eker (2013) have developed the forgiveness flexibility scale. Another forgiveness scale was developed by Ersanlı and Vural-Batık (2015). As a result of the exploratory factor, 13 items in the scale explain 46% of the total variance. Although it is a universal feeling, it is thought that forgiveness will be influenced by cultural factors. The fit indexes, validity and reliability values of the scales in the literature were examined and it was considered that the concepts that may be the components of forgiveness are incomplete. Therefore, it is considered that there is a need to develop the forgiveness scale. As a result, the aim of the study was to develop a measurement tool to measure forgiveness for adults and to perform validity and reliability studies.

Methodology

In this scale development study, firstly scales in the literature were examined (Berry, Worthington, O'Connor, Parrot & Wade, 2005; DeShea, 2003; Enright, Rique & Coyle, 2000; Hargrave & Sells, 1997; Kamat, Jones&Row, 2006; McCullough et. al., 1997; Rye et. al., 2001; Trainer, 1981; Thompson & Synder, 2003). After this analysis, a question pool consisting of 67 questions was prepared by using the theories presented about forgiveness. After examining the language validity, a 51-item form was created for pilot implementation. After the pilot practice, 9 items were taken from the scale and a practice form consisting of 42 items was created. The practice form has been applied to a total of 683 university students. Exploratory factor analysis was performed with 640 data. Confirmatory factor analysis and similar scale validity were analyzed with 570 participants. For similar scale validity, Communication Skills Scale and Toronto Empathy Scale were used.

Results

As a result of exploratory factor analysis, a three-dimensional structure consisting of 14 items emerged. As a result of the literature review, the scale was named "The Scale Forgiveness in Interpersonal Relationships" (SFIR) and its sub-dimensions were named "Forgiveness to Status", "Orientation to the Problem" and "Focusing on Positive". In the analyses, it was concluded that the items explained 52.05% of the total variance. The three-factor structure of the scale was confirmed by a first-order confirmatory factor analysis. As a result of the confirmatory factor analysis, it was found that the model fit indices were in perfect fit ($\chi^2 / sd = 1.57$, CFI = .98, GFI = .96, AGFI = .94, IFI = .98, RMR = .041, RMSEA = .042). Similar scale validity was found to be .51 with Toronto Empathy Scale and .54 for Communication Skills Scale. For the reliability of the scale, Cronbach's alpha internal consistency and test-retest method were used. The Cronbach alpha internal consistency coefficient was .85, and the test-retest reliability value was .82.

Discussion and Conclusion

In this study, it was seen that the developed SFIR had an acceptable factor structure and internal consistency when compared to similar studies. As a result, it can be said that SFIR is a valid and reliable measurement tool that can be used to measure forgiveness in interpersonal relationships in adults. When the literature is examined, studies supporting these findings were found (Bugay & Demir, 2010; Burnette, Davis, Green, Worthington & Bradfield, 2009; Chung, 2014; Fincham & Beach, 2002; Toussaint & Webb, 2005). In general, these results indicate that the scale is valid and reliable. Finally, conducting research using this scale will make a significant contribution to the measurement power of the scale of forgiveness in interpersonal relationships.

GİRİŞ

Her insan belli bir ailede ve kültürde doğar, içinde bulunduğu toplumun bir parçası olarak yaşamını devam ettirir. Sosyal bir varlık olan insanın çevresindeki diğer bireylerle sürekli iletişim halinde olması kaçınılmazdır. Birey çevresiyle etkileşim halindeyken diğerleriyle ve kendisi ile anlaşmazlıklar yaşayabilmektedir. Birey böyle durumlarda bazen başkasını sorumlu tutarken bazen de hatayı kendinde arar ve sonuca sebep olan şeyden kendisini sorumlu tutar. Bireyin ilişkilerindeki olumlu yönde gelişim gibi olumsuz yaşantılarda doğal bir durumdur. Şahin, Durak ve Yasak (1994), kişilerarası ilişki tarzlarını açık, saygılı, benmerkezci ve küçümseyici ilişki tarzları olarak sınıflandırmışlardır. Bu ilişki tarzlarından açık ve saygılı ilişki tarzı besleyici ilişki tarzı olarak, benmerkezci ve küçümseyici ilişki tarzı ise ketleyici (zarar verici) ilişki tarzı olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin yaşamış oldukları ilişkilerde özellikle ilişkinin ahengine zarar veren ketleyici ilişki tarzlarını azaltmak ve ortadan kaldırmak için affetmenin önemli olduğu düşünülmektedir.

Affetme, psikolojide geçmişten günümüze birçok araştırmacının dikkatini çekmiş ve özellikle son yıllarda birçok araştırmacının konusu olmuştur (Akhtar, Dolan ve Barlow, 2017; Brown, 2004; Bugay ve Demir, 2012; Çoklar, 2014; Enright, 2001; Enright ve Fitzgibbons, 2015; Macaskill, Maltby ve Day, 2002; van der Wall, Karremans ve Cillessen, 2017). Alanyazında affetme kavramı farklı araştırmacılar tarafından benzer şekilde tanımlanmıştır. Örneğin Enright (1996) affetmeyi, bireyin olumsuz kararlarına ve kendini incitmiş kişilere karşı olan olumsuz duygulardan isteyerek vazgeçmesi, bunu yaparken aynı zamanda o kişiye karşı şefkat, cömertlik ve sevgi gibi olumlu duyguları beslemesidir. Macaskill (2005), affetmeyi bireyin kendisini inciten kişiye karşı zarar verme duygusundan uzaklaşarak, o kişiye karşı olumlu duygular beslenmeye çalışılması olarak tanımlamıştır. McCullough, Worthington, ve Rachal (1997) ise affetmeyi suç işleyen veya hata yapan birine karşı olumsuz algıların olumlu düşüncelere dönüştürülmesi olarak tanımlamışlardır.

Affetme kavramına bakıldığında literatürde bağışlama kavramına karşılık gelmektedir. Bağışlama kavramı, sanatta, edebiyat eserlerinde ve çoğu dinde uzun zamandan beri yer almaktadır (Droll, 1984). Psikoloji literatüründe de yer alan bağışlama kavramı affetmenin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Worthington (1998) bağışlamayı, inciten bireyden kaçınma ve uzaklaşma, bu bireye yaşanan öfke duygusunun ve intikam alma ile misilleme yapma duygularını azaltma güdüsü olarak ifade etmektedir. Affetme ile ilgili literatür incelendiğinde bazı kavramlarla karıştırıldığı görülmektedir. Bu kavramlardan ilki mazur görmektir. Mazur görmek, bir davranışın yanlış olmasına rağmen bazı nedenlerden dolayı suçu işleyen kişinin suçlu tutulmaması demektir (Murphy ve Hampton, 1988). Affetme ile karıştırılan bir diğer kavram ise hoşgörü anlamında kullanılan tolere etmektir/tolerans göstermek terimidir. Göz yumma davranışı da affetme ile karıştırılan bir diğer kavramdır. Kendisine karşı hata yapılan bir kişinin hata yapan kişiden bir özür beklememesi olarak ifade edilmektedir (Scobie ve Scobie, 1998). Alan yazında affetme ile karıştırılan bir diğer kavram ise uzlaşmadır. Sells ve Hargrave'a (1998) göre uzlaşma bir konuda mutabakata varmak, anlaşmak olarak ifade edilmiştir.

Her insan ömründe birçok kez kendini veya başkasını affetme/affetmeme durumu ile karşı karşıya kalabilmektedir. Hem bilişsel hem duygusal bir süreç olan affetme davranışı bireyin kendini fark etme ve tanınmasına yardım eder. Affetmenin içsel ve dışsal faktörlerden etkilenen çok yönlü bir yapı olduğu düşünüldüğünde affetmenin yapısının daha iyi anlaşılması için söz konusu kavram ile ilgili geliştirilen modellerle incelenmiştir (Gordon ve Baucom, 1998; McCullough, Exline ve Baumeister, 1998; Worthington, 1998). Affetme konusunda geliştirilen ilk model Enright'ın (1996) "*Affetme Süreç Modeli*"dir. Bu model dört evreden oluşmaktadır. Ortaya çıkarma evresi, bilişsel ve duygusal tepkilerin anlaşıldığı evredir. Bu evrede kişi yaşadığı olayın ne anlama geldiğini anlamaya çalışır. Karar evresinde, kişi affetmenin ne olduğunu ve ne işe yarayabileceğini anlama çalışır. Enright ve Human Development Study Group (1991), kişi kararını uygulamaya geçirmeden affetmeyi daha derinlemesine düşünerek neleri içerdiği anlamaya çalışır. Çalışma evresinde birey hata yapan kişiye yeni bir bakış açısıyla bakar ve kişiyi yeniden değerlendirir. Süreç modelinin son evresi olan derinleşme evresinde ise, kişi kazandığı yeni bakış açısıyla önceden hissettiği olumsuz duygulardan bilinçli olarak vazgeçer ve hata

yapan kişiye karşı artık olumlu bir duygu geliştirir. Affetme ile ilgili geliştirilen diğer bir model “Sosyal Psikolojik Belirleyiciler Modeli”dir. Bu model McCullough ve diğerleri (1998) tarafından geliştirilmiş ve affetmenin dört önemli belirleyicisinin olduğu savunulmuştur. İlk belirleyici sosyal psikolojik belirleyicilerdir. Bu belirleyiciler kişinin diğer kişilerle olan ilişkileriyle ele alınmıştır. Bu belirleyicide affetmenin en önemli ögesinin empati olduğu ele alınmıştır. İkinci belirleyici suçun niteliğidir. Suçun niteliği arttıkça affetmenin azalacağı düşünülmektedir. Üçüncü belirleyici ilişkinin niteliğidir. Kişiler arasındaki yakınlık ve uyum arttıkça affetmenin artacağı ile sürülmüştür. Affetmedeki son belirleyici ise kişiliktir. Kişilik özelliklerinin affetmeyi etkilediği savunulmuştur. İnatçı bireylerin daha az affetme eğilimi olduğu ortaya atılmıştır.

Affetme kavramının ilişkili olduğu kavramlar ve affetme ile ilgili geliştirile modeller yukarıda sunulmuştur. Bu açıklamalar ışığında bu çalışmada kişilerarası ilişkilerde affetme; bireylerin kişilerarası ilişkilerinde yaşadıkları anlaşmazlık, çatışma durumları ve bu durumlar sonucu birbirlerine karşı yapılan hatalara rağmen, incinen tarafın özgür iradesi ile karşı tarafa zarar vermektan kaçınması, karşısındaki kişiye karşı olan olumsuz duygulardan uzaklaşarak o kişiye olumlu duygular beslemeye çalışması olarak tanımlanmıştır. Türkiye’de affetme ile ilgili ölçeklere bakıldığında daha çok Türkçeye uyarlama çalışmalarına rastlanmaktadır (Akın, Çolak ve Eroğlu, 2012; Bugay ve Demir, 2010; Çoklar ve Dönmez, 2015; Sarıçam ve Akın, 2013; Soylu, 2010 ve Taysi, 2007). Türkiye’de affetme ile ilgili ölçek geliştirme çalışmalarına bakıldığında ise Çolak, Koç, Düşünceli ve Eker (2013) affetme esnekliği ölçeğini geliştirmişlerdir. Bireylerin kırıci durumlar karşısında affetme esnekliğine sahip olup olmadığını belirlemeyi amaçlayan bir ölçektir. Ölçeğin 1,5,8,12 numaralı maddeleri tanıma, 2,3,6,7,14 içselleştirme, 4,9,10,11,13,15 uygulama alt boyutuna ait maddelerdir. Affetme Esnekliği Ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizi sonucunda, uyum indeksleri $\chi^2/sd= 2,33$, RMSEA= 0,046, GFI= 0,96, AGFI= 0,94, CFI= 0,95, NFI=0,92, ve NNFI=0,94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin içtutarlılık katsayısı .83, alt boyutlarına ilişkin iç tutarlılık kat sayıları ise; “Tanıma” alt boyutu için .76, “İçselleştirme” alt boyutu için .70 ve “Uygulama” boyutu için .70 olarak bulunmuştur. Türkiye’de geliştirilen diğer bir affetme ölçeği Ersanlı ve Vural-Batık (2015) tarafından geliştirilmiştir. Açıklayıcı faktör analizinde ölçekte 13 maddenin toplam varyansın %46’sını açıkladığı görülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizinde iki boyutlu (başkasını affetme ve kendini affetme) olan bu modelin kabul edilebilir uyum verdiği görülmüştür ($\chi^2/sd=1.95$, RMSEA= .07, GFI= .91, AGFI= .87, SRMR= .06, NNFI= .89, CFI= .91). Affetme Ölçeği’nin iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları “Başkasını Affetme” alt ölçeği için .76, “Kendini Affetme” alt ölçeği için .82 ve ölçeğin bütünü için .74’tür.

Evrensel bir duygu olmasına rağmen affetmenin kültürel faktörlerden etkileneceği düşünülmektedir. Sandage, Hill ve Vang (2003) affetmenin kültürden kültüre farklı şekillerde yorumlanabileceğini belirtmiştir. Örneğin; Bireysel toplumlarda psikoterapi ve zor durumlarla baş etme affetmeye yardımcı olurken (Sandage vd., 2003); kolektif toplumlarda ise, ritüeller, arabulucular ve mitler affetmeyi kolaylaştırmaktadır (Sandage ve Williamson, 2015). Literatürdeki ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik değerleri ile uyum indeksleri incelenmiş ve affetmeye sebep olan veya affetmenin bileşeni olduğu düşünülen kültüre özgü kavramların eksik olduğu fark edilmiştir. Bu yüzden affetme ölçeğinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, yetişkinlerde kişilerarası ilişkilerde affetmeyi ölçmeye yönelik bir ölçme aracı geliştirmek ve geçerlik-güvenirlik çalışmasını gerçekleştirmek olarak belirlenmiştir.

YÖNTEM

Bu bölümde “Kişilerarası İlişkilerde Affetme Ölçeği” (KİAÖ) geliştirme çalışmasının hangi aşamalarda gerçekleştiği, veri toplama araçlarına ve çalışma grubunun özelliklerine yer verilmiştir.

Madde Yazımı, Madde Havuzu ve Pilot Uygulama

KİAÖ’nin geliştirilmesinde öncelikle mevcut alanyazındaki ölçekler incelenmiştir. Özellikle bu aşamada yurt dışı alan yazında yer alan ve affetme kavramını ölçmek amacıyla geliştirilen ölçekler incelenmiştir (Berry, Worthington, O’Connor, Parrot ve Wade, 2005; DeShea,

2003; Enright, Rique ve Coyle, 2000; Hargrave ve Sells, 1997; Kamat, Jones ve Row, 2006; McCullough vd., 1997; Rye vd., 2001; Trainer, 1981; Thompson ve Synder, 2003). İncelenen alan yazın ölçekleri ve affetmeye dair yukarıda sunulan teorilerden faydalanılarak 67 maddeden oluşan bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu oluşturulan madde havuzundan seçilen maddeler ile ölçeğin ilk formu oluşturulmuştur. Bu deneysel formun dil ve ifade açısından anlaşılabilirlik düzeyinin değerlendirilmesi ve kapsam geçerliğinin sınanması için konu alanında bilgili ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanında uzman olan beş kişiden görüş alınmıştır. Bu inceleme sonucu aynı durumu ölçtüğü ifade edilen, dil bilgisi açısından hatalı olduğu düşünülen 16 madde havuzdan çıkartılarak 51 maddelik deneme formu oluşturulmuştur. Uzman grubundan alınan geri bildirimlerin ölçek düzenlenmesine yansıtılmasının ardından, oluşturulan deneme formunun kolay yanıtlanabilirlik ve anlaşılabilirlik gibi bir takım özellikler açısından değerlendirilmesi amacıyla veri toplanan beş üniversiteden toplam 40 lisans öğrencisinden oluşan bir gruba ön uygulaması yapılmış ve uygulama 10 dakika sürmüştür. Katılımcılardan “Hiç katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kısmen katılıyorum”, “Katılıyorum” ve “Tamamen katılıyorum” arasında değişen 5’li likert tipi bir ölçek üzerinde kendi algılarını ifade etmeleri beklenmiştir. Katılımcılar ölçeği ilgiyle doldurduklarını, kendi yaşamlarında sıklıkla karşılaştıkları duygu ve düşüncelerin ölçekte yer aldıklarını ifade etmiştir. Katılımcılar anlamakta zorlandığı maddeleri araştırmacıya iletmış ve bu geri bildirimler doğrultusunda bazı maddeler üzerinde düzenlemeler yapılmış ve 9 madde ölçekten çıkartılarak 42 maddelik uygulama formu oluşturulmuştur.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grupları 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Türkiye’deki beş devlet üniversitesinde örgün eğitim alan ve çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen bireylerden oluşmaktadır. Uygulama formu toplam 683 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Araştırmanın her aşamasında ölçeğin formları (madde havuzu, deneme, uygulama ve benzer ölçek geçerliği formları) eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme alan uzmanları tarafından incelenmiş, ölçek maddelerinin etik açıdan herhangi bir sorun ve katılımcılara zarar verebilecek herhangi bir durumun olmadığı belirtilmiştir. Daha sonra araştırmacı, verilerin toplanacağı bölümlerin bölüm başkanlıklarına giderek araştırmanın kapsamı, önemi ve amacını bölüm başkanlarına detaylı bir şekilde ifade etmiş ve formların uygulanacağı bölüm başkanlıklarından uygulama yapılması için gerekli izinleri temin etmiştir. Aynı şekilde katılımcılara gerekli izinlerin alındığını, araştırmanın amacı ve odağından detaylı bir şekilde bahsedilmiş, araştırmadan istedikleri zaman ayrılacakları belirtilerek araştırmaya gönüllü bir şekilde katılmaları istenmiştir. Araştırmanın ilk çalışma grubu KİAÖ’nün geçerliği için açılımlayıcı faktör analizi çalışmalarını yapmak için 640 üniversite öğrencisinden (368 kadın, 272 erkek) oluşmaktadır. Araştırmanın ikinci çalışma grubu ise KİAÖ’nün doğrulayıcı faktör analizi ve benzer ölçekler geçerliği analizlerini yapmak amacıyla, ilk çalışma grubunun özelliklerine benzer şekilde 570 üniversite öğrencisinden (330 kadın, 240 erkek) oluşmaktadır. Araştırmanın üçüncü çalışma grubu ise yine diğer iki çalışma grubunun özelliklerine benzer şekilde olup 70 üniversite öğrencisinden (45 kadın, 25 erkek) oluşmaktadır. Tüm çalışma gruplarının yaş aralığı 18-28 arasında değişmektedir.

Veri Toplama Araçları

Kişilerarası İlişkilerde Affetme Ölçeği’nin (KİAÖ) geliştirilmesinde benzer ölçekler geçerliğini hesaplamak için Toronto Empati Ölçeği ve İletişim Becerileri Ölçeği kullanılmıştır. Aşağıda bu ölçeklerle alakalı bilgiler sunulmuştur.

Toronto Empati Ölçeği

Toronto Empati Ölçeği (TEÖ), Spreng ve diğerleri (2009) tarafından geliştirilmiş ve bireylerin empati düzeyini ölçen 16 maddeden oluşan 5’li likert tipte bir ölçektir. Ölçekte 1,3,5,7,8,9,11 ve 12. maddeler tersten kodlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 16, en yüksek puan 80’dir. Yüksek puanlar yüksek empati düzeyine işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçe yeterlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Yapılan açılımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına

bakıldığında model uyum indeks değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu bulunmuştur ($\chi^2/sd = 3.67$, GFI= .94, NFI= .91, CFI= .94, RMR= .052, RMSEA= .067). Toronto empati ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .79 olarak bulunmuştur (Totan, Doğan ve Sapmaz, 2012). Test tekrar test yöntemiyle hesaplanan güvenilirlik katsayısı ise .73'dir.

İletişim Becerileri Ölçeği

Owen ve Bugay (2014) tarafından yapılan çalışmalar sonucunda geliştirilen İBÖ'nün 25 maddeli ve 5'li likert tipte bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 25, en yüksek puan 125'tir. Açımlayıcı faktör analizi yapılarak ölçeğin dört faktörlü bir yapı oluşturduğu bulunmuştur. Bu boyutlar, "iletişim ilkeleri ve temel beceriler" (10 madde), "kendini ifade etme" (4 madde), "etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim" (6 madde) ve "iletişim kurmaya isteklilik" (5 madde) olarak isimlendirilmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin 25 maddesi için dört faktörlü olarak tanımlanan modele ait uygunluk istatistiklerinin uyum indekslerine göre kabul edilebilir aralıkta olduğunu göstermektedir: ($\chi^2/sd = 1.40$, CFI= .91, IFI= 0.91, TLI = .90, RMSEA= .046, SRMR = .068). Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .88 olarak hesaplanmıştır. Testin tekrarı için 78 kişiden dört hafta arayla alınan verilere göre iki ölçüm arasındaki pearson momentler çarpım korelasyonu katsayıları ise toplam puan için .81 bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 23 ve AMOS 22 istatistik programları kullanılmıştır. KİAÖ'nün geçerlik çalışmaları kapsamında yapı geçerliği açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi ile AMOS 22 programında incelenmiştir. Yapı geçerliği çalışmasında, faktör analizi uygulamadan önce verilerin bu analize uygun olup olmadığı SPSS 23'te test edilmiştir. Bu sonuçlar yapı geçerliği başlığında sunulmuştur. Ölçüt geçerliğinde KİAÖ ile TEÖ ve İBÖ'den alınan toplam puanlar arasındaki ilişki Pearson Korelasyon Katsayısı hesaplanarak bulunmuştur. KİAÖ'nin güvenilirlik çalışması kapsamında ise Cronbach alfa katsayısı ve test-tekrar test yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde en az .05 anlamlılık düzeyi benimsenmiştir.

BULGULAR

Yapı Geçerliği

Kişilerarası İlişkilerde Affetme Ölçeği'nin (KİAÖ) geliştirilirken öncelikle açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizinin gerçekleştirildiği aşamalar aşağıda sunulmuştur.

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

Açımlayıcı faktör analizi yapabilmek için bazı noktalara dikkat etmek gerekmektedir. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk (2016) açıklayıcı faktör analizi yapmadan önce ortaya çıkabilecek sorunları en aza indirmek için örneklem büyüklüğü, kayıp değerler, normallik, doğrusallık, çoklu bağlantı ve teklik ile uç değerlerin tartışılmasının yararlı olacağını belirtmiştir. Bu kavramlar AFA yapmadan önce sırasıyla aşağıda ele alınmıştır:

Örneklem Büyüklüğü

Comrey ve Lee (1992) faktör analizinde yeterli örneklem için 50'nin çok zayıf, 100'ün zayıf, 200'ün orta, 300'ün iyi 500'ün çok iyi 1000'in mükemmel olduğunu belirtmektedir. Bu araştırmada AFA için 640 kişiye ulaşılmıştır. Örneklem büyüklüğü madde ya da faktör sayısı gibi bağıl ölçütlere göre de tahmin edilebilmektedir. Kline (1994) örneklem büyüklüğünün, madde sayısının 10 katı olması gerektiğini belirtmiştir. Bu araştırmada AFA yapmadan önce 42 maddelik uygulama formu hazırlanmıştır. Araştırmaya dahil edilen 640 kişi bu ölçütü karşılamaktadır. Örneklem büyüklüğü için bir başka ölçüt KMO Bartlett testi sonucudur. Bu değer .50 ile .60 arasında olması kötü, .60 ile .70 arası zayıf, .70 ile .80 arasında olması orta, .80 ile .90 arası olması iyi ve .90 üzeri olması mükemmel olduğu yorumu yapılır. Bu amaçla

uygulanan Kaiser-Meyer-Olkin örneklem uygunluğu .86 ve Barlett Testi manidar bulunmuştur ($p < .001$). Dolayısıyla örneklem büyüklüğü için önerilen üç ölçüt de karşılanmıştır.

Kayıp Değerler

Tabachnick ve Fidell (2001) araştırmadaki eksik olan veya doldurulmayan ölçeklerin veri setinden çıkarılmasını önermektedir. Bu araştırmada 7 araştırmacının ölçekleri doldurmadığı belirlenmiştir ve bu 7 kişi araştırma kapsamının dışında tutulmuştur.

Uç Değerler

Değişkenlerin uç değerlere sahip olup olmadığının belirlenmesi tek yönlü ve çok yönlü olmak üzere iki şekilde incelenmiştir. Tek yönlü uç değerlerin belirlenmesine yönelik olarak Z puanları hesaplanmıştır. -3 ile +3 değerlerinin dışında yer alan Z puanlarına ait verilerin uç değer olarak kabul edildiği ve bu verilerin araştırmanın dışında tutulması gerektiği ifade edilmiştir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Yapılan analiz sonucu -3 ile +3 arasında olmayan 24 kişi veri setinden çıkartılmıştır. Çok yönlü uç değerlerin belirlenmesine yönelik olarak ise Mahalanobis uzaklığı değeri hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda .001 değerinin üzerinde Mahalanobis değerine sahip olan verilerin araştırmanın kapsamı dışında tutulması önerilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2001). Bu şekilde olduğu belirlenen 12 veri araştırmadan çıkarılmıştır. Yukarıda yapılan işlemlerden sonra normallik sağlanmaya çalışılmıştır.

Normallik

Araştırmanın değişkenlerine ilişkin verilerin normal dağılıma sahip olup olmadıklarını değerlendirmek amacıyla çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayılarına bakılmıştır. Kline'a (2011) göre çarpıklık (skewness) katsayılarının $|3.0|$ ve basıklık (kurtosis) katsayılarının $|10.0|$ arasında olması durumunda normalliğin sağlandığı belirtilmiştir. Çalışmanın verilerine bakıldığında verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Maddelerin normalliğine ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri tablo 1'de verilmiştir.

Tablo1. Maddelerin normal dağılımına ilişkin elde edilen değerler

Eski madde no	Yeni madde no	Çarpıklık	Basıklık
20	1	-.609	.180
22	2	-.489	-.134
40	3	-.349	-.388
41	4	-.367	-.415
42	5	-.659	.079
8	6	-.398	-.152
27	7	-.353	-.575
32	8	-.433	-.232
37	9	-.357	-.249
5	10	-.946	-.186
11	11	-.077	-.457
15	12	-.258	-.480
25	13	-.246	-.145
26	14	-.034	-.544

Çoklu Bağlantı Problemi

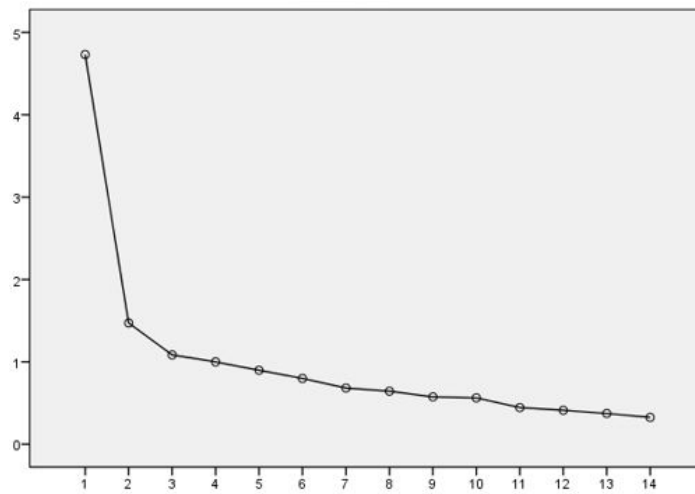
Çoklu bağlantı problemi incelenirken "Tolerans" ve varyans şişme değeri "VIF" incelenmektedir. Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham (1998) Tolerance ve VIF değerinin çoklu bağlantı ile doğrudan ilişkili olduğunu, çoklu bağlantı olmaması için varyans şişme değerinin 10'dan küçük; "Tolerans" değerlerinin ise .10'dan büyük olması gerektiğini belirtmişlerdir. İşlem sonucunda Tolerance değerinin .10'dan büyük olduğu ve VIF değerinin 10'dan küçük olduğu görülmüştür. Dolayısı ile çoklu bağlantı problemi olmadığı görülmüştür. Tolerans ve VIF değerleri tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Maddelerin tolerans ve VIF değerleri

Maddeler	Tolerans	VIF
1	.550	1.818
2	.559	1.787
3	.495	2.021
4	.542	1.844
5	.594	1.683
6	.703	1.423
7	.638	1.568
8	.726	1.377
9	.674	1.484
10	.851	1.175
11	.766	1.306
12	.779	1.284
13	.608	1.646
14	.576	1.736

Çoklu bağlantı probleminin olup olmadığını incelemek için maddeler arasındaki korelasyon değerlerine de bakmak gerekir. Ölçekteki maddeler arasındaki ilişkilerin .75'ten yüksek düzeyde olması istenmeyen bir durumdur (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016; Gujarati, 2009). Maddeler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçlarına bakıldığında en yüksek ilişki 25. ile 26. madde arasında .57 olarak bulunurken en düşük korelasyonel ilişki ise 5. ile 41. madde arasında .03 değeri olarak bulunmuştur. Bütün maddelerin birbiriyle arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur ($p < .01$). Bu değerlere bakıldığında maddeler arasında çoklu bağlantı probleminin olmadığı söylenebilir. Varsayımlar sılandıktan sonra toplamda 43 veri araştırmadan çıkartılmıştır ve 640 veri ile AFA yapılmıştır.

Ölçeğin yapı geçerliği çalışmasında öncelikle verilerin faktör çözümlemesine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testi ile sınanmıştır. Örneklem uygunluğu için hesaplanan KMO değeri .86 bulunmuştur. Ayrıca Barlett testi ile elde edilen Ki-Kare ($\chi^2 = 1117.754$, $p < .001$) anlamlı bulunmuştur. Hem KMO sonucu hem de Barlett testi sonucu verilerin faktör analizine uygunluğunu göstermektedir. Açıklayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda bir faktörde yüklenmeyen, faktör yükü .30'un altında olan ve kendi aralarında yüksek korelasyon değeri veren toplamda 28 madde analizden çıkarılmış ve AFA tekrarlanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda 14 madde 3 faktörde toplanmıştır. Buna göre özdeğerleri 1.00'in üzerinde üç faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı varyansın %52.13 olduğu ortaya çıkmıştır. Şekil 1'de, KIAÖ'nün özdeğerlerine göre çizgi grafiği verilmiştir.

ŞEKİL 1. KIAÖ'ye ilişkin çizgi grafiği

Bileşenler matris tablosunda birinci faktörde faktör yükü .30'un altında olan madde bulunmamıştır. Ayrıca birden fazla faktörde toplanan maddeler arasındaki fark .10'dan az

olmadığı için madde eleme işlemi yapılmamıştır. Son olarak 14 maddenin ortak faktör varyansı .29 ile .63 arasında değişmektedir. Üç boyutlu yapı için olası madde-faktör bağıntılarının incelenmesi amacıyla AFA ile elde edilen faktör yükleri ve madde test korelasyonları incelenmiş ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. KİAÖ'nün maddelerinin faktör yük değerleri ve düzeltilmiş madde toplam korelasyonları

MADDELER	Döndürülmüş Faktör Yük Değeri	Düzeltilmiş Madde- Toplam Korelasyonu
Faktör 1: Durumu affetme (DA)		
1.Affetme sağlıklı bir ilişkinin olmazsa olmazıdır.	.85	.49
2.Affetmenin kişilerarası ilişkilerde üzücü durumları ortadan kaldırdığına inanırım.	.73	.63
3.Affetmenin kişilerarası ilişkiden alınan doyumunu arttırdığına inanırım.	.68	.53
4.Karşımdakinin hatalarını zamanla unutabilirim	.62	.55
5.Kişilerarası ilişkilerde sorunları kabul ederek onları aşmaya çalışırım..	.57	.60
Özdeğer=4.73 Açıklanan Varyans= %33.80		
Faktör 2: Soruna Yönelme (SY)		
6.Birisi beni incittiyse kendimi onun yerine koyarak neden böyle yaptığını anlamaya çalışırım.	.77	.45
7.Kişilerarası ilişkilerimde sorun yaşadığımda bunun kaynağını araştırırım.	.71	.47
8.Kişilerarası ilişkilerim yolunda gitmediğinde kendimi sorgularım.	.64	.40
9.Kişilerarası ilişkilerde yaşadığım tüm olaylara empati kurarak yaklaşırım.	.63	.47
Özdeğer=1.47 Açıklanan Varyans= %10.52		
Faktör 3: Olumluya Odaklanma (OO)		
10.Kişilerarası ilişkilerde karşılıklı fedakarlık yapılması gerektiğine inanırım.	.66	.41
11.Karşımdakinin beni incitmesine rağmen ona anlayışlı davranırım.	.61	.29
12.Kişilerarası ilişkilerde zamanla tüm anlaşmazlıkların üstesinden gelebileceğime inanırım.	.52	.56
13.Karşımdaki kişi beni üzse de onunla olan ilişkimin iyi taraflarını düşünürüm.	.50	.54
14.En fazla incindiğim durumlarda bile ilişkilerimin düzeleceğine inanırım.	.43	.40
Özdeğer=1.09 Açıklanan Varyans= %7.81		
KMO=.86 Barlett Küresellik Testi [$\chi^2 = 1117.754, sd= 91 p < .001$] Açıklanan toplam varyans= %52.13		

Tablo 3'te özdeğeri 1.00'in üzerinde olan 14 madde ve bu maddelerin kaç boyutta toplandığı görülmektedir. Tablo 3'te görüldüğü gibi birinci boyut faktör yükü .85 ile .57 arasında değişen 5; İkinci boyut faktör yükü .77 ile .63 arasında değişen 4; Üçüncü boyut ise faktör yükü .66 ile .43 arasında değişen 5 maddeden oluşmaktadır. 14 maddenin KMO değeri .86, Barlett Küresellik testi sonucu ise anlamlı bulunmuştur ($p < .001$). Tüm faktörlerin toplam varyansın %52.13'ünü açıkladığı görülmüştür. Birinci faktör toplam varyansın %33.80'ini açıklamakta olup, kişilerarası ilişkilerdeki rolüne, ilişkinin niteliği üzerindeki etkisine ilişkin genel değerlendirmeyi yansıtan ifadelerden oluşmaktadır ve bu faktör "Durumu affetme" olarak adlandırılmıştır. İkinci faktör toplam varyansın %10.52'sini açıklamakta olup, kendini karşısındaki kişinin yerine koyarak ilişkideki sorunların kaynağına yönelip empati yapmaya ve kişinin kendini sorgulamasına yönelik ifadelerden oluşmaktadır ve bu faktör "Soruna Yönelme" olarak adlandırılmıştır. Üçüncü faktör ise toplam varyansın %7.81'ini açıklamakta olup, ilişkide fedakarlık yapmaya, anlayışlı davranmaya, anlaşmazlıkların ortadan kalkacağına ilişkin ifadelerden oluşmakta ve bu faktör "Olumluya Odaklanma" olarak adlandırılmıştır.

Doğrulatoryı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Birinci Düzey İlişkili Çok Faktörlü Doğrulatoryı Faktör Analizi

KİAÖ'nün açımlyıcı faktör analizi sonucu elde edilen üç faktör altında toplanan 14 maddelik yapısına doğrulatoryı faktör analizi uygulanmıştır. DFA ile yapılan analiz sonucunda standardize edilmiş beta katsayılarına ve model uyum indekslerine bakıldığında AFA'da ortaya konulan yapının doğrulandığı görülmüştür. DFA ile elde edilen model Şekil 2'de, model uyum indeksleri ise Tablo 4'te sunulmuştur.

ŞEKİL 2. 14 Maddelik KİAÖ için tanımlanan DFA modeli

Şekil 2'de modelin standardize edilmiş sonuçlar verilmiştir. Faktör yükleri incelendiğinde durumu affetme alt boyutu için maddelerin faktör yükleri .74 ile .84 arasında, soruna yönelme alt boyutu için maddelerin faktör yükleri .71 ile .79 arasında ve olumluya odaklanma alt boyutu için maddelerin faktör yükleri ise .49 ile .81 arasında değişmektedir. Tüm maddelerin faktör yükleri bağlı oldukları faktör içerisinde manidarlık göstermektedir ($p < .001$). Standartlaştırılmış beta katsayılarına bakıldığında ise KİAÖ'nün alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde durumu affetme ile soruna yönelme arasında ($r = .76$, $p < .01$) durumu affetme ile olumluya odaklanma arasında ($r = .84$, $p < .001$) ve soruna yönelme ile olumluya odaklanma arasında ($r = .87$, $p < .001$) istatistiksel açıdan pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Aşağıdaki tabloda KİAÖ için tanımlanan modelin uyum iyiliği indeksleri verilmiştir.

Tablo 4. DFA'ya ilişkin uyum iyiliği indeksleri sonuçları

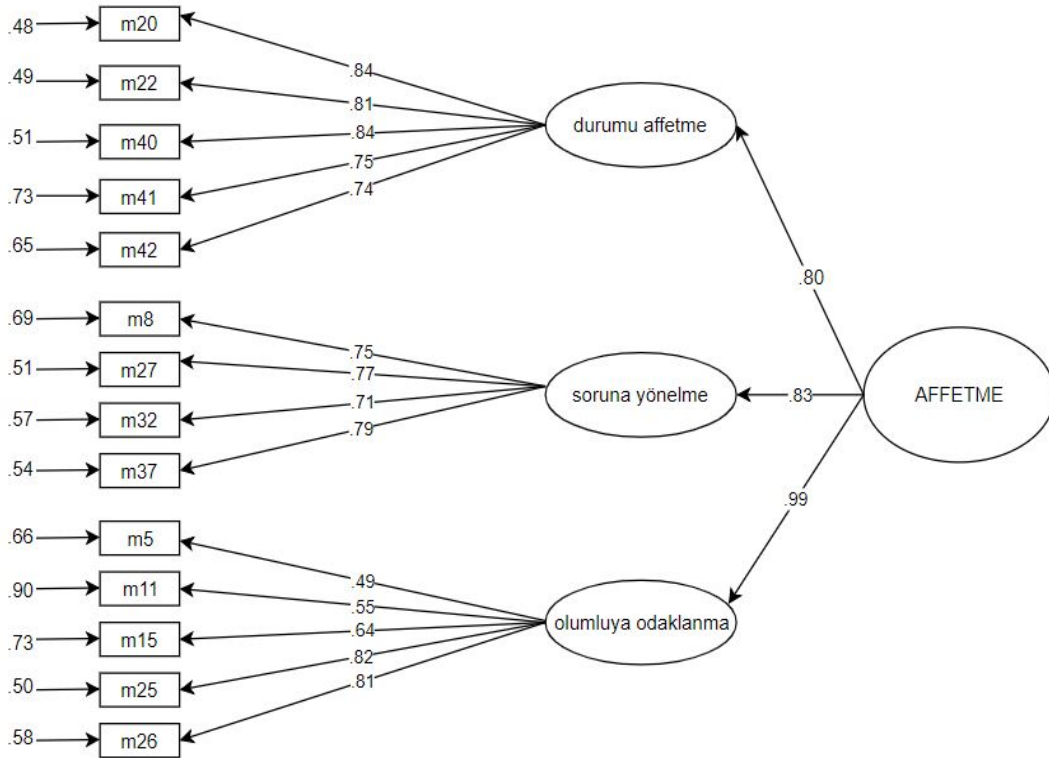
N	χ^2	sd	χ^2/sd	CFI	GFI	AGFI	IFI	RMR	RMSEA
570	80.118	51	1.57	.98	.96	.94	.98	.041	.042

DFA sonucu modelin uygunluğu ilk olarak ki kare değerinin serbestlik derecesine oranıyla değerlendirilmiştir. Buna göre ki kare değerinin serbestlik derecesine oranının 5'ten küçük olması gerekmektedir (Kline, 2005). Marcholudis ve Schumacher (2001) χ^2/sd 'nin 3'ten küçük olmasının mükemmel uyum gösterdiğini belirtmiştir. Bu çalışmada elde edilen $\chi^2/sd = 1.57$

olması mükemmel uyumu göstermektedir. Byrne ve Campbell'a (1999) göre GFI ve AGFI'nın .90 üzeri olması mükemmel uyum gösterdiğini belirtir. Bu çalışmada $GFI = .96$ ve $AGFI = .94$ olarak bulunmuş olması mükemmel uyumu göstermektedir. Marcholudis ve Schumacher'a (2001) göre CFI değerinin .97 üzeri olması mükemmel uyum gösterdiği anlamına gelmektedir. Bu çalışmada $CFI = .98$ bulunmuştur ve mükemmel uyum gösterdiği söylenebilir. Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller'e (2003) göre RMR değerinin .05'ten küçük olması mükemmel uyum gösterdiği anlamına gelmektedir. Bu çalışmada RMR değeri .041 bulunduğundan mükemmel uyum gösterdiği söylenebilir. Yine Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller'e (2003) göre IFI değerinin .95'ten büyük olması mükemmel uyum gösterdiği anlamına gelmektedir. Bu çalışmada $IFI = .98$ bulunmuştur. Dolayısıyla IFI değeri de mükemmel uyum göstermektedir. Son olarak Hooper, Coughlan ve Mullen (2008) mükemmel uyum gösterebilmesi için RMSEA değerinin .05'ten küçük olması gerektiğini belirtmiştir. RMSEA değeri bu çalışmada .042 bulunduğundan bu değer de mükemmel uyum göstermektedir.

İkinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi

Test edilen yapıda yer alan gizil değişkenlerin, ölçülmek istenen asıl değişkeni bir diğer deyişle bir üst boyutu ne kadar temsil ettiğini tespit etmek için ikinci düzey DFA (Çelik ve Yılmaz, 2013) bu modelde yer alan üç boyutlu KİAÖ için yapılmıştır. Buradan hareketle; bir üst düzey örtük değişken olarak Kişilerarası ilişkilerde affetme; durumu affetme, soruna yönelme ve olumluya odaklanma değişkenleri ile açıklanıp açıklanmadığı ikinci düzey DFA ile sınanmıştır. İkinci düzey DFA neticesinde elde edilen model Şekil 3'te sunulmuştur. Modele ilişkin yorum yapabilmek için t değeri, faktör yükü, hata varyansı ve açıklanan varyans verilmiştir. Bu bilgiler tablo 5'te sunulmuştur.

ŞEKİL 3. İkinci düzey DFA ile elde edilen yapısal model

Tablo 5. İkinci düzey DFA sonucu faktörlere ilişkin hata varyansları, madde faktör yük değerleri, açıklanan varyans oranları, t ve p değerleri

Faktör	Hata Varyansı	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans	t	p
DA	.054	.80	.64	9.815	***
SY	.055	.83	.68	10.499	***
OO	.062	.99	.97	12.317	***

***p<.001

Tablo 5 incelendiğinde örtük değişken olarak kişilerarası ilişkilerde affetme; durumu affetme, soruna yönelme ve olumluya odaklanma değişkenleri ile açıklanmaktadır. Tabloya göre ikinci düzey “affetme” gizil değişkeni ve birinci düzey gizil değişkenler arasındaki yol katsayılarına ve t değerlerine bakıldığında en yüksek ilişkinin durumu affetme ve olumluya odaklanma faktörü arasında olduğu ortaya çıkmıştır. İkinci düzey değişkeni tarafından birinci düzey değişkenlerde açıklanan varyanslara bakıldığında, birinci düzey değişkenlerden en çok olumluya odaklanma ($R^2=.97$) değişkeninde, en az durumu affetme ($R^2=.64$) faktöründe değişkenlik açıklanmıştır. 3 gizil ve 14 gösterge değişken ile test edilen birinci düzey doğrulayıcı yapıya ikinci düzey affetme gizil değişkeni eklenerek ikinci düzey faktör modelinin test edilmesi sonucu uyum iyiliği değerleri $\chi^2/sd = 2.36$, GFI= .93, AGFI= .90, CFI= .93, IFI= .93, RMR= .52 ve RMSEA= .65 olarak bulunmuştur. Bu değerler verinin kabul edilebilir uyum ve/veya mükemmel uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Benzer Ölçek Geçerliliği

Benzer ölçek geçerlik kapsamında 570 kişiden oluşan ikinci örneklem grubuna KİAÖ ile birlikte Toronto Empati Ölçeği (TEÖ) ile İletişim Becerileri Ölçeği (İBÖ) uygulanmıştır. KİAÖ toplam puanı, KİAÖ'nün alt ölçekleri olan durumu affetme alt ölçeği, soruna yönelme alt ölçeği ve olumluya odaklanma alt ölçeği ile benzer ölçekler arasında elde edilen korelasyon değerleri, ölçeklerin standart sapma ve ortalamaları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Ölçeklerin ortalama, standart sapma değerleri ve KİAÖ'nün benzer ölçeklerle korelasyonu

Ölçekler	X	ss	1	2	3	4	5	6
1.DA	18.15	3.85	1					
2.SY	15	2.86	.76**	1				
3.OO	18.09	3.02	.84***	.87***	1			
4.KİAÖ	21.24	8.12	.80**	.83**	.99***	1		
5.TEÖ	57.43	6.42	.47**	.41*	.54**	.51**	1	
6.İBÖ	77.81	5.88	.48**	.57**	.52**	.54**	.57**	1

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

KİAÖ'nün alt boyutlarından durumu affetme ile TEÖ arasında ($r=.47$, $p<.01$), durumu affetme ile İBÖ arasında ($r=.48$, $p<.01$) istatistiksel açıdan pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. KİAÖ'nün ikinci alt boyutu olan soruna yönelme ile TEÖ arasında ($r=.41$, $p<.05$), soruna yönelme ile İBÖ arasında ($r=.57$, $p<.01$) istatistiksel açıdan pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. KİAÖ'nün üçüncü alt boyutu olan olumluya odaklanma ile TEÖ arasında ($r=.54$, $p<.01$), olumluya odaklanma ile İBÖ arasında ($r=.52$, $p<.01$) istatistiksel açıdan pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. KİAÖ'den alınan toplam puan ile TEÖ arasında ($r=.51$, $p<.01$) ve İBÖ arasında ($r=.54$, $p<.01$) istatistiksel açıdan pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlar KİAÖ'nün geçerliğine kanıt olarak gösterilebilir.

Madde Analizi ve Güvenirlik

Ölçeğin güvenirliliğini test etmek amacıyla KİAÖ toplam puanının ve bu ölçeğin her üç alt ölçek için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ve test-tekrar test güvenirlilik katsayısı hesaplanmıştır. Bu bağlamda, durumu affetme alt ölçeğine ait iç tutarlılık katsayısı .86, soruna yönelme alt ölçeği için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .83, olumluya odaklanma alt ölçeği için ise iç tutarlılık katsayısı .85 bulunmuştur. Ölçeğin tümü için elde edilen Cronbach Alpha iç tutarlık

katsayısı ise .85 bulunmuştur. Bununla birlikte, 70 kişi üzerinden sekiz hafta ara ile hesaplanan test-tekrar test güvenilirlik katsayılarının durumu affetme alt ölçeği için .83 soruna yönelme alt ölçeği için .79, olumluya odaklanma alt ölçeği için .82 bulunmuştur. Tüm ölçek için test-tekrar test güvenilirliği .82 bulunmuştur. Her iki veri setinden de elde edilen değerler, Kişilerarası İlişkilerde Affetme Ölçeği'nin güvenilir ve kararlı bir ölçek olduğunu gösterir niteliktedir.

Ölçeğin Puanlanması

Ölçek 14 olumlu maddeden oluşmaktadır ve 5'li Likert tipinde bir cevaplama anahtarına sahiptir. Ölçekten en düşük 14 puan alınabilmekte, en yüksek ise, 70 puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireylerin kişilerarası ilişkilerde affetme eğiliminin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmanın amacı Kişilerarası İlişkilerde Affetmeye ilişkin bir ölçme aracı geliştirmektir. Bu amaca yönelik olarak ölçeğin yapı geçerliği, ölçüt-bağlantılı geçerliği, iç tutarlılığı ve test-tekrar test güvenilirliği incelenmiştir. Yapı geçerliği için AFA ve DFA, ölçüt bağlantılı geçerliği için TEÖ ve İBÖ ölçekleri ile benzer ölçek geçerliği kullanılmıştır. Güvenirlik için ise Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ile test-tekrar test yöntemi kullanılmıştır.

Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek üzere açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. AFA sonucu ortaya birbiri ile ilişkili üç yapı çıkmıştır. Bu yapılar KİAÖ'nün alt ölçekleri olup durumu affetme, soruna yönelme ve olumluya odaklanmadır. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin toplam varyansın büyük bir bölümünü (%52.13) açıkladığı görülmüştür. Yapılan madde analizinde de ölçeğin madde faktör yüklerinin (.43 ile .85 arasında değişmektedir) yeterli derecede olduğu gözlemlenmiştir. AFA sonucu ortaya çıkan üç yapının geçerliğini doğrulama için birinci düzey DFA yapılmıştır. Yapılan birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum iyiliği indeksleri ve minimum ki-kare değeri incelenmiştir. Analiz sonucu elde edilen uyum iyiliği indeksleri ve minimum ki-kare değeri kabul edilebilir bir değer olduğu görülmüştür ($\chi^2/sd = 1.57$, CFI= .98, GFI= .96, AGFI= .94, IFI= .98, RMR=.041, RMSEA= .042). Uyum indeksi değerleri ise mükemmel düzeyde bulunmuştur. KİAÖ'nün alt ölçeklerinin tek bir yapıyı (affetmeyi) açıklayıp açıklamadığı ikinci düzey DFA ile sınanmıştır ve üç yapının birlikte bir yapıyı temsil ettiği sonucuna ulaşılmıştır. İkinci düzey AFA sonucu elde edilen uyum iyiliği indeksleri ve minimum ki-kare değeri mükemmel/kabul edilebilir bir değer olduğu görülmüştür ($\chi^2/sd=2.39$, GFI= .93, AGFI= .90, CFI= 0.93, IFI= .93, RMR= .52 ve RMSEA= .65). Ölçeğin ölçüt bağlantılı geçerliğini ortaya koymak üzere ise Totan, Doğan ve Sapmaz (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan Toronto Empati Ölçeği (TEÖ) ile Owen ve Bugay (2014) tarafından geliştirilen İletişim Becerileri Ölçeği (İBÖ) kullanılmıştır. Hem KİAÖ toplam puanının hem de durumu affetme, soruna yönelme ve olumluya odaklanma alt ölçeklerinin TEÖ ve İBÖ ölçeği ile arasında istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. İncelenen literatürde bu sonuçları destekleyen çalışmalara rastlanmıştır (Bugay ve Demir, 2010; Burnette, Davis, Green, Worthington ve Bradfield, 2009; Chung, 2014; Fincham ve Beach, 2002; Toussaint ve Webb, 2005). Genel bir ifadeyle bu sonuçlar ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

KİAÖ'nün güvenilirliği için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısına ve test-tekrar test güvenilirliğine bakılmıştır. KİAÖ'nün Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ölçeğin tümü için .85, durumu affetme için .86, soruna yönelme için .83, olumluya odaklanma için .85 bulunmuştur. Sekiz hafta arayla yapılan test-tekrar test sonucu güvenilirlik katsayısı durumu affetme için .83, soruna yönelme için .79, olumluya odaklanma için .82 bulunmuştur. Test-tekrar test için güvenilirlik katsayısı .82'dir. KİAÖ'den elde edilen bulgular sonucunda güvenilirlik katsayılarının yüksek olmasından dolayı ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir. Evrensel bir kavram olmasına rağmen affetme, kültürden kültüre değişiklik gösterebilen bir durumdur (Çoklar ve Dönmez, 2014). Bu yüzden Türkiye'de geliştirilen ve ülkenin farklı bölgesinden katılımcı dahil edilerek bu ölçme aracı geliştirilmiştir. Bu çalışmada geliştirilen KİAÖ'nün benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında kabul edilebilir düzeyde faktör yapısı ve iç tutarlılık gösterdiği

görülmektedir. KİAÖ'den elde edilen sonuçlara bakıldığında geçerliği ve güvenilirliği yüksek ve farklı çalışmalarda kullanılabilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

SINIRLILIKLAR ve ÖNERİLER

Bu araştırmanın en önemli sınırlılığı KİAÖ'nün kişinin kendisi dışındaki kişilerle olan ilişkisindeki affetme düzeyini ölçmeye yönelik olmasıdır. Bireyin kişilerarası ilişkilerinin dışında kendine karşı affetme tutumlarını değerlendiren ölçme araçları geliştirilebilir. Kişilerarası ilişkilerde Affetme Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından elde edilen bulgular çerçevesinde bazı önerilerde bulunulabilir. Öncelikle ölçeğin uyum geçerliğini belirlemek amacıyla, affetme ile ilişkili olabilecek çeşitli psikolojik yapıları değerlendiren (benlik saygısı, iyi oluş, duygusal zeka v.b.) değerlendiren, geçerlik ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçeklerle Kişilerarası İlişkilerde Affetme Ölçeği'nin arasındaki ilişkiler incelenebilir. Ayrıca ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yürütüldüğü araştırma grubu üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği için farklı örneklemeler üzerinde yapılacak çalışmalar da son derece önemlidir. Araştırmaya beş üniversitede eğitim alan üniversite öğrencileri dahil edilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi affetme kültürden kültüre değişen bir kavramdır. Türkiye'nin de çok kültürlü bir yapıya sahip olan bir ülke olduğu düşünüldüğünde farklı coğrafi bölgelerdeki bireylerden elde edilecek verilerle geliştirilecek ölçeklerin daha geçerli ve güvenilir olacağı düşünülebilir. Ayrıca bireyin içsel süreçleri ile ilgili olan bilişsel ve duyuşsal süreçleri birebir yansıtan affetme ve bunun gibi değişkenlerle ilgili ölçek geliştirme çalışmalarında literatür taramasının yanı sıra doğrudan katılımcılardan da veri toplanarak daha geniş bir madde havuzu oluşturulup çok boyutlu ölçme araçlarıyla daha derinlemesine incelemeler yapılabilir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan bu ölçek psikoloji alanında bu konuyla ilgili önemli bir eksikliği gidereceği ve bireylerin kişilerarası ilişkilerde affetme düzeylerini etkileyecek nedenlerin daha kolay değerlendirilmesini sağlayacağı düşünülmektedir. Son olarak bu ölçeğin kullanıldığı araştırmaların yapılması ölçme gücüne önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akın, A., Çolak, T. S. ve Eroğlu, N. (2012). Turkish version of Marital Offence-Specific Forgiveness Scale (MOFS). International Interdisciplinary Social Inquiry Conference-IISI, June, 17-21, Bursa, Turkey.
- Akhtar, S., Dolan, A., & Barlow, J. (2017). Understanding the relationship between state forgiveness and psychological wellbeing: A qualitative study. *Journal of religion and health*, 56(2), 450-463.
- Berry, J. W., Worthington, E. L., O'Connor, L. E., Parrott, L. ve Wade, N. G. (2005). Forgiveness, vengeful rumination, and affective traits. *Journal of Personality*, 73(1), 183-225.
- Brown, R. P. (2004). Vengeance is mine: Narcissism, vengeance, and the tendency to forgive. *Journal of Research in Personality*, 38(6), 576-584
- Bugay, A. ve Demir, A. (2010). A Turkish version of heartland forgiveness scale. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 1927-1931.
- Bugay, A. ve Demir, A. (2012). Affetme arttırılabilir mi?: Affetmeyi geliştirme grubu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(37), 96-106.
- Burnette, J. L., Davis, D. E., Green, J. D., Worthington Jr, E. L. ve Bradfield, E. (2009). Insecure attachment and depressive symptoms: The mediating role of rumination, empathy, and forgiveness. *Personality and Individual Differences*, 46(3), 276-280.
- Byrne, M. B. ve Campbell, T. L. (1999). Cross-cultural comparisons and the presumption of equivalent measurement and theoretical structure: A look beneath the surface. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30, 555-574.
- Chung, M. S. (2014). Pathways between attachment and marital satisfaction: The mediating roles of rumination, empathy, and forgiveness. *Personality and Individual Differences*, 70, 246-251
- Comrey, A. L. ve Lee, H. B. (1992). *A First Course in Factor Analysis*, 2nd Edn. Hillsdale, NJ: L
- Çelik, H. E. ve Yılmaz, V. (2013). Yapısal eşitlik modellemesi temel kavramlar-uygulamalar-programlama. *Ankara: Anı Yayıncılık*.
- Çoklar, I. (2014). *Kişilik özellikleri ile başışlama eğilimi arasındaki ilişkinin intikam güdüsü ve adalet duyarlılık temelinde incelenmesi*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

- Çoklar, I. ve Dönmez, A. (2014). Kişiler arası ilişkilerde bağışlama üzerine bir gözden geçirme. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 2(4), 33-54.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Pegem Akademi.
- Çolak, T., Koç, M., Düşünceli, B. ve Eker, H. (2017). Ortaöğretim öğrencilerinde Affetme Esnekliği Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 63-73.
- DeShea, L. (2003). A scenario-based scale of willingness to forgive. *Individual Differences Research*, 1(3), 201-217.
- Droll, D. M. (1984). *Forgiveness. Theory and Research*. Unpublished doctoral dissertation, University of Nevada, Reno.
- Enright, R. D. (2001). *Forgiveness is a choice: A step-by-step process for resolving anger and restoring hope*. American Psychological Association.
- Enright, R. D. ve Fitzgibbons, R. P. (2015). *Forgiveness therapy: An empirical guide for resolving anger and restoring hope*. American Psychological Association.
- Enright, R. D., Rique, J. ve Coyle, C. T. (2000). *The Enright Forgiveness Inventory (EFI) user's manual*. Madison, WI: International Forgiveness Institute.
- Enright, R.D. ve The Human Development Study Group (1996). Counseling within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness, and self-forgiveness. *Counseling and Values*, 40, 107-126.
- Ersanlı, K. ve Vural-Batık, M. (2015). Development of the forgiveness scale: A study of reliability and validity. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 10 (7), 19-32.
- Fincham, F. D. ve Beach, S. R. (2002). Forgiveness in marriage: Implications for psychological aggression and constructive communication. *Personal Relationships*, 9(3), 239-251.
- Gordon, K. V. ve Baucom, D. H., 1998. Understanding betrayals in marriage: A synthesized model of forgiveness. *Family Process*. 37, pp 425-450.
- Gujarati, D. N. (2009). *Basic econometrics*. Tata McGraw-Hill Education.
- Hair, J. F. ve Black, W. C., Babin, BJ, Anderson, RE, & Tatham, RL 1998. *Multivariate Data Dnalysis*, 5(3), 207-219.
- Hargrave, T. D. ve Sells, J. N. (1997). The development of frogiveness scale. *Journal of Marital and Family Therapy*, 23, 41-63.
- Hooper, D., Coughlan, J. ve Mullen, M. (2008). Structural equation modeling: Guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Kamat, V. I., Jones, W. H. ve Row, K. L. (2006). Assessing forgiveness as a dimension of personality. *Individual Differences Research*, 4(5), 322-330.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis* New York: Routledge.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. NY: Guilford Publication, Inc.
- Kline, R. B. (2011). *Convergence of structural equation modeling and multilevel modeling*. In M. Williams (Ed.), *Handbook of methodological innovation*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Korkut Owen, F., ve Bugay, A. (2014). İletişim Becerileri Ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 51-64.
- Macaskill, A. (2005). Defining forgiveness: Christian clergy and generalpopulation perspectives. *Journal of Personality*, 73(5), 1237-1267.
- Macaskill, A., Maltby, J. ve Day, L. (2002). Forgiveness of self and others and emotional empathy. *The Journal of Social Psychology*, 142(5), 663-665.
- Marcoulides, G. A. ve Schumacker, R. E. (Eds.). (2001). *New developments and techniques in structural equation modeling*. Psychology Press.
- McCullough, M. E., Exline, J. J. ve Baumeister, R. F. (1998). An annotated bibliography of research on forgiveness and related concepts. In E. Worthington (Ed.), *Dimensions of forgiveness: Psychological research and theological perspectives* (pp. 193-317). Philadelphia: Templeton Foundadition Press.
- McCullough, M. E., Worthington, E. L., Jr. ve Rachal, K. C. (1997). Interpersonal forgiving in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 321-336.
- McCullough, M.E., Rachal , K.C., Sandage, S.J., Worthington, E.L., Brown, S.W. ve Hight, T.L. (1998). Interpersonal forgiving in close relationships: II. Theoretical elaboration and measurment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 1586-1603.
- Murphy, J. G. ve Hampton, J. (1988). *Forgiveness and mercy*. Cambridge: Cambridge University.
- Rye, M. S., Loiacono, D. M., Folck, C. D., Olszewski, B. T., Heim, T. A. ve Madia, B. P. (2001). Evaluation of the psychometric properties of two forgiveness scales. *Current Psychology*, 20(3), 260-277.
- Sandage, S. J. ve Williamson, I. (2015). Forgiveness in cultural context. In J. Everett L. Worthington (Ed.), *Handbook of forgiveness* (pp. 41-55). New York, NY: Routledge.

- Sandage, S. J., Hill, P. C. ve Vang, H. C. (2003). Toward a multicultural positive psychology: Indigenous forgiveness and Hmong culture. *The Counseling Psychologist*, 31(5), 564-592.
- Sarıçam, H. ve Akın, A. (2013). Affedıcılık ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(19), 37-46.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Test of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Scobie, E. D. ve Scobie, G. E.W. (1998). Damaging events: The perceived need for forgiveness. *Journal of the Theory of Social Behaviour*, 28, 373-401.
- Sells, J. N. ve Hargrave, T. D. (1998). Forgiveness: A Review of The Theoretical and Empirical Literature. *Journal of Family Therapy*, 20(2), 21-36.
- Soylu, B. (2010). *Psikolojik ve sosyal dışlanma ile sosyal reddedilme kavramları arasındaki farklılıkların saldırganlık temelinde incelenmesi: Cinsiyet, bağışlayıcı kişilik ve negatif duygulanımın rolü*. Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, N. H., Durak, A. ve Yasak, Y. (1994). Kişilerarası ilişkiler ölçeği: Psikometrik özellikleri. VIII. Ulusal Psikoloji Kongresinde Sunulmuş Bildiri, 21-23.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics*. (4th Ed.). MA: Allyn & Bacon, Inc.
- Taysi, E. (2007). Suça ilişkin kişilerarası motivasyonlar ölçeğini Türk kültürüne uyarlama çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(20), 63-74.
- Thompson, L. Y. ve Snyder, C. R. (2003). Measuring forgiveness. In S. J. Lopez & C. R. Snyder (Eds.), *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures* (pp. 301-312). Washington, DC: American Psychological Association.
- Totan, T., Dogan, T. ve Sapmaz, F. (2012). The Toronto Empathy Questionnaire: Evaluation of Psychometric Properties among Turkish University Students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 46, 179-198.
- Toussaint, L. ve Webb, J. R. (2005). Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness. *The Journal of Social Psychology*, 145(6), 673-685.
- Trainer, M. F. (1981). *Forgiveness: Intrinsic, role-expected, expedient, in the context of divorce*. Doctoral dissertation. Boston University, Boston.
- Van der Wal, R. C., Karremans, J. C., & Cillessen, A. H. (2017). Causes and consequences of children's forgiveness. *Child Development Perspectives*, 11(2), 97-101.